

DRANGANAGIU DAN-LORÁND
KISEBBSÉGI LÉT ROMÁNIÁBAN:
TÁRSAK VAGY SEM?

Kiss Tamás – Toró Tibor – Jakab Zalán Tamás: *Magyarellenesség Romániában. Kérdőíves vizsgálat, a közoktatásban használt tankönyvek és a román közösségi média tartalomelemzése. Székelyföldi Közpolitikai Intézet – Bálványos Intézet: Kolozsvár, 2021. 205 oldal*

Romániában élő magyarként nem mindig könnyű értelmezni a többségi nemzet társadalmában betöltött szerepet. Ez pedig attól függően, hogy tömbmagyarság által lakott régióban vagy szórványban nőtt fel az ember, változókkal és (gyakran téves) előítéletekkel tördelt küldetés. Bár Románia alaptörvénye szerint minden romániai állampolgár egyenlőséget élvez jogaiban és kötelességeiben, elképzelhetetlen arról beszélni, hogy a kisebbség(ek) és a többség közötti választóvonalak láthatatlanok lennének.

Jelen kötet épp ezeket a kapcsolatokat próbálja módszertanilag felvázolni. Alapfeltevése az újraértelmezett magyarellenesség fogalmát helyezi előtérbe. Ezen átgondolás kimozdítja a magyarellenesség jelenségét a hagyományos keretei közül. Ez az attitűd nem csupán egyéni negatív hozzáállásban nyilvánul meg, hanem a közösségi (úgy magyar, mint román) szemléletben és magatartásban, az intézményes mechanizmusokban, Románia kisebbségi politikájában, valamint a magyarellenességet újratermelő rendszerekben is, mint amilyen a közoktatás, a sajtó vagy az online szociális tér.

A szerzők, Kiss Tamás, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója és a Transylvania Inquiry társtulajdonosa, Toró Tibor, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem oktatója és a Bálványos Intézet igazgatója, valamint Jakab Zalán Tamás, a Transylvania Inquiry elemzője, azzal a céllal indították el az alkalmazott jellegű társadalomtudományi kutatást két évvel ezelőtt, hogy feltérképezzék a többség magyarokról alkotott szemléletét. A kutatás egy másik kiemelt fontosságú küldetése, saját bevallásuk szerint a következő volt: „*A magyarokkal szembeni viszonyulás (illetve a magyarellenesség) társadalmi szerkezetét akartuk megérteni, illetve rá akartunk mutatni azokra az intézményes mechanizmusokra, amelyek a magyarellenes attitűdöket újratermelik.*” Ezen túl a kötet kimondott

támaszként született meg a kisebbségvédelemmel foglalkozó szervezetek tevékenységéhez (és nem csak ahhoz), válaszva azokat a valós problémákat, melyek konkrét tudományos analízis hiányában elvesznek vagy nincsenek számításba véve.

Mielőtt feltárnánk a tanulmány eredményeit, érdemes kezdőpontként áttekintenünk a szerzők által ontológiai alapként bemutatott intézményes kontextust, amely lényegében a román kisebbségpolitika jellemzését foglalja magába. Összefoglalva: a kisebbségpolitikai rezsimek, bárhol a világon és a történelem folyamán, nagyjából két meghatározó dimenzió mentén mutatnak különbségeket.

A kötet az első dimenziót az egyenlő hozzáférés kérdésével azonosítja, amely azt szabja meg, hogy jogilag, illetve *de facto* az adott kisebbség tagjainak mennyire van hozzáférésük egyenlő politikai, társadalmi és gazdasági lehetőségekhez. A második dimenzió magát az identitás újratermelését érinti, azaz azt, hogy az adott rezsimek mennyire ismeri el a kisebbségi identitáshoz való jogot, valamint azt, hogy mennyire teszi ennek reprodukcióját intézményes szinten lehetővé. A két tengely alapján, attól függően, hogy az adott entitás támogatja vagy ellenzi a problematikát, négy lehetséges rezsimekről beszélhetünk. Fontos viszont előre kiemelni azt, hogy ezek a rezsimek gyakran keverednek, jellemzőik nem mindig homogének. Az első az integráció, amely támogatja az egyenlő hozzáférést egyéni alapon, viszont nem támogatja az identitás újratermelését kollektív alapon. Jelenleg, legalábbis a nyugati világban, ez a legelterjedtebb viszonyulástípus a kisebbségek kérdésköréhez. A második lehetőség az asszimiláció, amely mindkét tengely mentén elutasító hozzáállást bizonyít, ameddig az adott kisebbség be nem olvad a többségi társadalomba. A harmadik rezsimek a hegemon kontroll névvel jellemezhető, melyben a kisebbségek kulturális reprodukciója engedélyezett, viszont rendszeri alapon a többségi társadalmat részesítik előnyben az erőforrásokhoz való hozzájutásban. Ilyenféle berendezkedésre erős példa a dél-afrikai apartheid éveiben lelhető fel. A negyedik típus a teljes támogatást részesíti előnyben, itt pluralizmusról vagy akkomodációról beszélünk. A legtöbb nyugati demokrácia a területileg koncentrált történelmi kisebbségeket ilyen alapon teszi társadalma részévé.

Ha Románia esetét tekintjük a leírt két változó szerint, a szerzők a történelmi fejlődés és a szereplők diverzitása alapján párhuzamos érdekeket azonosítanak. Míg a Ceaușescu rezsimek évei alatt főleg asszimilációs tendenciákról beszélhetünk, mára három irányba fejlődött a romániai kisebbségpolitika. Egyrészt a rendszerváltás utáni évek gyors magyar politikai berendezkedése hangot adott a magyar elitek elképzelésének, mely egy akkomodacionista programot vázolt, ennek része pedig úgy az egyéni, mint a kollektív jogok biztosítása, valamint az autonómia megvalósítása.

Ugyanez a politikai szerveződés viszont, idővel, az intézményes folyamatok során azon politikai kompromisszumhoz vezetett, amely ma is meghatározza a romániai

kisebbségpolitikát. Egy ún. aszimmetrikus akkomodáció jött létre a politikai szereplők között, valamint a kívánt autonómiát etnikai párhuzamosodás helyettesítette. Politikai szinten ez az RDMSZ szerepében jellemezhető, mely szinte kizárólagos közép- és felső szintű képviseleti jogokkal rendelkezik a magyarajkú választók körében, valamint társadalmi szinten a magyar elitek vezetése alatt kialakulhatott egy mezosztintú intézményrendszer, mely kielégíti a kulturális továbbörökítés és a kisebbségi lét alapvető igényeit. Cserébe a magyar érdekképviselő nem diszruptív jellegű, hanem szerves részévé vált a román politikai életnek, gyakran valós lehetőségeinél többet elérve.

A harmadik tendencia a román közvéleményben fedezhető fel, mely egyben a politikai döntésteret is legitimálja. Amint a kutatás is kimutatja a következő fejezetekben, ez román félről egy monokulturális integrációs folyamatot igényel, mely röviden a „Románia a románoké” mottóval írható le. Ennek jellegzetességei persze sokkal összetettebbek, mint ahogy azt a tanulmány is feltárja.

A kötet első nagy fejezete *A magyarokkal szembeni többségi attitűdök. Egy kérdőíves adatfelvétel tanulságai* címet viseli. A tartalmi rész a 2020 júliusa és augusztusa közötti telefonos és online adatfelvétel eredményeit és következtetéseit térképezi fel. Összesen 2618 személy volt része a két mintának, a telefonos lekérdezés esetében pedig egy 2,6%-os hibahatárról beszélhetünk. A megkérdezettek ebben az esetben főleg többségi román nemzetiségű személyek voltak, reprezentatív arányban az ország minden régiójából. A kérdőív célja az volt, hogy feltárja a magyarellenesség felfogását és kiterjedését a más kisebbségekről alkotott véleményekkel párhuzamban, de mivel, amint tisztáztuk, ez összetettebb jelenség az egyszerű egyéni attitűdök összegénél, a kutatók hét dimenzió mentén elemezték a magyarellenesség megnyilvánulását. A dimenziók, a szerzők megítélése szerint, releváns képet festhetnek mutatóikban a románok magyarokhoz való hozzáállásáról társadalmi, gazdasági és jogi szempontból, és a magyarok elfogadottságát mérik két nagy kategóriában – a társadalmi részvétel vagy kirekesztés, valamint a kulturális és politikai pluralizmus szempontjából.

Pontosítva, az első csoport olyan változókat foglal magába, mint a társadalmi távolságok kérdésköre, amely az egyéni viszonyulás formáit fedi; a diszkrimináció, amely formálisabb helyzetekben nyilvánulhat meg, mint amilyen a gazdasági élet kérdésköre; továbbá az állampolgári jogegyenlőség elfogadottsága, valamint a politikai részvétel lehetőségének azonos szinten való elismerése. A második csoport a kulturális pluralizmus és az akkomodáció tendenciáit méri, lényegében a magyarság és a kisebbségek kollektív felfogását elemzi. Ennek dimenziói a kisebbségi jogok kérdése, azaz, hogy milyen mértékben kellene ezeket kiterjeszteni, visszavonni vagy jelen állapotukban megőrizni, a ketős állampolgárság elfogadottsága vagy elutasítása, illetve a nyelvi attitűdök és ideológiák témaköre. Összességében különböző arányú eredmények születtek attól függően, hogy

telefonos vagy online kérdőíves adatfelvételtől volt szó, valamint attól, hogy a magyarok vagy a kisebbségek viszonylatában születtek-e meg a kérdések. Ez utóbbi aspektus, a szerzők szerint, nemcsak azt a feltevést bizonyítja, amely szerint a magyar közösség különálló egységként jelenik meg más kisebbségi csoportokhoz képest, hanem azt is, hogy amennyiben főként negatív különbséget észlelhetünk a kérdőíves vizsgálat eredményeiben a magyarok rovására, akkor kimondottan magyarelles attitűdről beszélhetünk.

Ebben az áttekintésben sajnos nincs arra lehetőség, hogy részletesebben megvitasuk a kutatás ezen részének eredményeit, viszont hatékonyan ábrázolhatjuk a többségi nemzet magyarokhoz való viszonyulásának tipológiáját a két dimenziócsoporthoz tartozó tényezőkhöz viszonyítva, tehát az alapján, hogy mennyire elfogadott vagy nem az egyéni társadalmi részvétel, illetve, hogy mennyire támogatott Romániában a pluralista vagy az antipluralista nézőpont. Így összességében a népesség javarésze, azaz 56%-a a monokulturális integracionista tipológiába sorolható, amely támogatja a magyarok egyéni részvételét a társadalmi életben, viszont ellenzi a csoportreprodukciónak lehetővé tevő intézményeket. A következő nagy társadalmi szegmens 23%-kal az akkomodacionista álláspontot vallóké. Ezek azok a személyek, akik nem csupán az egyéni részvételt fogadják el, hanem a magyarságra egy pluralista társadalom részeként tekintenek. Ez a hozzáállás, a súlyozott adatok alapján, főleg a diákokat, az anyagilag jól szituáltakat, az USA-szavazókat, valamint az erdélyieket jellemzi. Velük ellentétben a társadalom 19%-a tekinthető hegemón kirekesztőnek, mely jelentős mértékben elutasítja a magyarok egyénként, valamint csoportként való fejlődését és részvételét a román társadalomban. Ezen hozzáállás főleg az alacsonyan képzettek, a nélkülözők és az olténiaiak körében elterjedt. A maradék 2% statisztikailag jelentéktelen szegmens, az elzárkózó pluralista tipológiát jelenti.

Az alávetettség interiorizálása. A magyarok diszkriminációs tapasztalata, román nyelvhez való viszonya és az oktatási rendszerrel kapcsolatai attitűdjei címmel a kötet második része már egy magyarokból álló telefonos és online kérdőíves minta eredményeit dolgozza fel. A többség és kisebbség közti kapcsolatok megértésében jelentős szerepet játszik az is, hogy a magyarok miként fogják fel saját helyzetüket, kapcsolataikat román polgártársaikkal, és mennyire mélyítik el egyéni szinten a többség és saját csoportjuk percepcióit. A kutatás három dimenzió mentén zajlott. Először a román–magyar viszonyt vizsgálták, majd a magyarok román nyelvhez való hozzáállását. A harmadik dimenzió az oktatási rendszerrel kapcsolatos felfogásokra vonatkozott, hiszen ez fontos pillére a csoportként való identitásátörökítési folyamatnak.

A román–magyar viszony jellemzésében elmondhatjuk, hogy a románokhoz hasonlóan a magyarok nem érzékelték egyéni szintű ellentéteket román társaikkal, viszont ennek ellenére, sokkal nagyobb mértékben, mint a román minta esetében, a magyarok

inkább tartják konfliktusosnak a mindenkori etnikumközi kapcsolatokat. Ami a diszkriminációt illeti, ugyanúgy elmondható erről, hogy a megkérdezettek nem tapasztaltak ehhez köthető tapasztalatokat gazdasági vagy jogi életükben, amit a szerzők kétféleképpen értelmeznek. Egyrészt ez azt is jelentheti, hogy a román társadalomban nincsenek jelen személyi szintű diszkriminációs meggyőződések, másrészt azt is kimutathatja, hogy az erdélyi magyarok nem tudatosítják a jellegzetes helyzeteket hátrányos megkülönböztetésként. Velük ellentétben, például a roma közösség gyakrabban ítél meg mindennapi helyzeteket diszkriminatív jellegűnek.

A második dimenzió mentén levont következtetések viszont már nagyobb problémákra világíthatnak rá. A kutatók elsősorban a román nyelvtudás mértékét elemezték, amely időrendi tendenciák fényében tekintve, enyhe csökkenést mutat. A romló nyelvtudás mellett a megkérdezettek jelentős részének félelmet vagy frusztrációt okoz a románul való megszólalás. Ami a nyelvi hierarchiát illeti, a magyarok nagy része nemcsak azt az elvárást interiorizálja, hogy románul megtanulni szükséges, és ennek hiánya pedig sikertelenségre utal, hanem azt a meggyőződést is, hogy a román nyelv presztízse államnnyelvként magasabb, jogilag fontosabb helyet foglal el. Aggasztó jelenség az is, hogy a magyarság magára ruházott egy többségi (téves) sztereotípiát is, mely szerint „sok magyar nem is akar megtanulni románul”.

Ami az oktatási rendszert illeti, a magyarok jelentősen jobbra értékelik a magyar nyelvű oktatást, mint a román rendszert átlagban. Ez úgy tűnik, ellentétben áll főleg a politikai elitek azon felfogásával, hogy a magyar diákok szisztematikusan rosszabbul teljesítenek, mint román társaik. Ez, a szerzők szerint, szakmailag nem alátámasztott nézőpont, hiszen viszonyítási pontjuk szinte kizárólag az érettségi eredményekre vonatkozik, amelyben a román nyelv és irodalom jelentősen ront az átlageredményeken. Ettől függetlenül a megkérdezettek jelentős aránya tartja úgy – főleg a tömb régiókban élők közül –, hogy a szinte teljesen magyar nyelven zajló oktatás, amely egy párhuzamos rendszert hozott létre, nem kedvez a román nyelvtanulásnak.

A kötet harmadik és negyedik fejezetei *A bizalmatlanság megágyazása. A magyarok reprezentációja a romániai tankönyvekben* és *a Magyarok a politikai nyilvánosságban és mainstream médiában. A román közösségi média tartalomelemzése* címeket viselik és a kutatás második nagy részét képezik. Céljuk egyrészt az, hogy felfedjék azokat a mechanizmusokat, melyek az egyik legalapvetőbb téren, az oktatás területén termelik újra a magyarellenesség különböző attitűdjeit Romániában. Másrészt, mivel a mainstream média és a politikai nyilvánosság egyik hatékony érdekkeltő technikája az ún. *magyarkártyázás*, ennek megértése és befolyásának elemzése is jelentős szereppel bír.

A harmadik fejezetben, a szerzők 96 elemi, felsős és középiskolai szintű történelem, román nyelv és irodalom, illetve polgári nevelés tankönyvet elemeztek. Ezekben összesen 241 magyar tematikájú szövegrészt fedeztek fel, amely nagyrészt 1% alatti aránya az adott könyvek átlag szövegtartalmának. Vonatkozásukat tekintve a szövegek nagy része semleges hangvételű, viszont főleg a történelemkönyvek esetében, a negatív hangvétel elérheti az egyharmadot is. A legtöbb pozitív vonatkozás a polgári nevelési tankönyvekben volt. Első, kvantitatív következtésként levonható az, hogy a többségi diákok nagyon kevés alkalommal találkoznak a magyarságra vonatkozó tartalmakkal. Tovább haladva az is feltűnik, hogy amennyiben ez meg is történik, a magyarokra a tankönyvek inkább egy szomszédos ország népeként tekintenek, mintsem egy polgártársi kisebbségi csoportként. A kvalitatív analízis arra mutatott rá, hogy a román tankönyvek magyarságképe hiányos vagy egyoldalú. A román diákoknak nincs esélyük mélyebben megismerni a magyar kultúrát, valamint, főleg történelmi szempontból, egy általános dichotómiai, ellentétes felfogás jellemzi a román–magyar viszonyról való tájékoztatást. A polgári nevelés tárgy keretén belül, bár itt is gyéren, nyílik a legtöbb lehetőség arra, hogy a diákok a kisebbségekről mint államalkotó tényezőként beszéljenek. Összességében viszont arra következtethetünk, hogy a román oktatási rendszer a legrelevánsabb tárgyakban elősegíti egy monokulturális monoetnikumú Románia-kép kialakítását.

A negyedik, záró fejezetben a szerzők a legnépszerűbb 50 román politikus és 50 médiaoldal posztjainak elemzését mutatják be, melyben azt próbálják felmérni, milyen képet jelenít meg a romániai média nyilvánosság a magyarokról. A kutatók végigkísítették a kronológiailag releváns közéleti epizódokat, valamint a célcsoport érzékenységét a témákra online interakcióik alapján. Többek között azok a legfeltűnőbb következtetések, hogy a magyarokkal kapcsolatos tartalmak marginális mértékben vannak jelen, valamint, hogy a román publikum érzékenységi küszöbe relatív magas. A nyilvános *magyarkártya* diskurzusnak vannak ugyan témagazdái, viszont nem jellemző a nyíltan magyarellenes hangvétel. A fő tematika leginkább politikai tekintetben jelenik meg, a *retrográd RMDSZ*-témakörrel kapcsolatban, ugyanakkor viszont gyakori botrányforrások a nemzeti szimbólumok, az autonómia vagy a magyar közösség elzárkózottságának a tárgyai. Minden tekintetben viszont itt is etnikai párhuzamosodásról, információhiányról beszélünk, a köztér nagyon kis mértékben nevezhető etnikailag pluralistának.

Összességében a kötet ontológiai feltevéseinek következtetése az, hogy a magyar kisebbség helyzete a négy-négy rezsimtípus és viszonyulástipológia változói között mozog, mára pedig lényegében az aszimmetrikus akkomodáció jelensége mellett egy párhuzamos kisebbségi társadalom alakult ki. A magyarsághoz tartozók és tartozni akarók képesek alapvető, illetve közepes szinten biztosítani saját társadalmi, gazdasági és kulturális életük igényeit, viszont *de facto* nem rendelkeznek ugyanazokkal az esélyekkel, mint

többségi társaik. Gyakorlatilag két párhuzamos társadalmi intézményrendszer jött létre, mely, főleg a magyarok esetében, pozitív velejárói mellett bizonyos korlátokat is teremt, csaknem egy intézményes gettó¹ formájában, mely a román közösség részéről pedig nagyon csekély mértékben ismert. Ez a párhuzamosodás a párbeszéd csökkenését eredményezi és nyomon követhető az oktatásban, közmédiában és politikában is. Ugyanakkor nagy hatása van a közvéleményre is, mint ahogy az ki is derül.

Alapvető lélektani és szociológiai hajlamossága az emberi csoportoknak az a késztetés, hogy megkülönböztessék magukat a másiktól. A *mi* és az *ők* dichotómiája szabja meg számos esetben a csoportok közti viszonyulást – legyen az nyitás vagy éppen elzárkózás. Az egyén viszont, a csoportfelfogás labirintusában, gyakran áldozatul esik saját közössége másokról képzett sztereotípiáinak és ezzel párhuzamban magára ruházza a saját társairól képzett véleményeket alapvető igazságként. Az erdélyi magyarok és a románság kapcsolatait is ez a kettőség szabja meg, melyben a történelem, a személyes kötelékek, az egyéni életélmény, a tapasztalatfelfogás és az aktuálpolitika döntő változókként tűnnek fel. Ezekhez társul a magyarság különálló entitásként való megjelenése a romániai társadalomban, mely nem azonos sem a többségi nemzettel, sem pedig más kisebbségekkel. Így a romániai magyarok, önálló etnikai csoportként, egyszerre részesei az ország valóságának, ugyanakkor távol állnak tőle. A kiadvány tanulságként fogalmazza meg ezeket a következtetéseket. A kutatás eredményei egyrészt a cselekvő magyar és román elit, valamint politikum részére szolgálhatnak kiindulópontként egy új egyenrangú etnikumközi kapcsolatépítésben, másrészt az átlag polgár számára is felfedhetnek meglepetéseket, saját helyzetének átgondolására készíthetik őt.

1 Magyarellenesség Romániában – Könyvbemutató. *Bálványos Intézet*, 2022. március 10. Letöltés helye: <https://balvanyos.org/magyarellenesség-romaniaban-konyvbemutato> ; letöltés ideje: 2022. 11. 04.